

TÁBORI LEVELEK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBÓL

Az első világháború története napjainkban egyre inkább végérvényesen visszaszorul a történelemkönyvek lapjaira. A szeretteiket elveszített családok fájdalmát, az addigi időkig elképzelhetetlenül nagy számú emberéletet követelő, az országok egész lakosságára szegénységet, szenvedést zúdító világméretű háború félelmetes emlékét egy még pusztítóbb és rettegettebb katasztrófa halványította el, a második világháború.

Az 1914-ben katonakorú generáció mellett azóta három nemzedék nőtt fel. A frontokat megjárta apák hamarosan újra fegyvert fogtak, s tapasztalhatták, hogy a bekövetkező második nagy háborúban sem önmagukat, sem fiaikat nem menthetik meg a pusztulástól az első világháborús tapasztalataik alapján. Az unokák már megmosolyogták nagyapáik elavult katonai felszerelését, s a rakéták világában, az atomkorban élő dédunokák számára már csak az anekdoták, a mesévé kerekített történetek maradtak. A valóságos események sorrendjét az idő rendezte át, jelentéktelenné váltak olyan részletek, amelyek akkor az életet jelentették, az egykori gondolatok, érzések helyét pedig újak, frissebbek foglalták el.

Az első világháborús nemzedék lassan eltávozik az élők sorából, s ma már csak nagyon kevesen tudnak fiatal koruk nagy eseményéről a kortanú hitelességével beszélni. Az élő elbeszélés atmoszféráját, a kor hangulatát, egy átlagos magyar közkatona első világháborús élményeit adja vissza az a közel háromszáz darabból álló levelezés, amely a múzeumunk történeti gyűjteményében található. A levelek mind egyike Poth Károly, volt felsőmocsoládi lakos személyéhez kapcsolódik. Az első lapokat az 1914-ben már bevonultatott barátaitól, rokonaitól kapta, majd őt magát is hadiszolgálatba szolgáltatták, s ettől kezdődően rendszeres levélváltást kezdett mindenek előtt az édesanyjával, de barátaival, rokonaival, új ismerőseivel és katona bajtársaival is. Szerves részét alkotják természetesen a levélgyűjteménynek azok a levelezőlapok is, amelyeket az édesanya, Poth Ádám-

né kapott fia katonatársaitól, vagy volt falubeli barátaitól.

Poth Károly 1894. augusztus 27-én¹ Felsőmocsoládon² született. Apja Poth Ádám, anyja Poth Ádámné,

Poth Károly a Magyar Királyi 9. Honvéd gyalogezred katonája

1. Születési évét részben a felsőmocsoládi jegyző által 1919. október 29-én kiállított „Bizonyítvány”-ból – Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága (a továbbiakban: SMMI) T. 82.439.1. szám –, részben pedig egy szokatlan, de a háborúba belefáradt katona minden szomorúságát és elkeseredését is tükröző levélből ismerjük: „1917. VIII/27 Kedves jó anyám és jó

testvéreim! Fogadjátok forró üdvözlétemet és a legjobb szerencse kívánataimat a Román harctéről Eszt kívánom a 23 dik év születésem napján maradok szerető jó fia Károly isten velük és velem ölelem és csókolom őket számtalanszor a távolból.”

2. Születésének helyét Virág Károly (Poth Károly unokaöccse) közléséből ismerjük.

született Lucz Rozália.³ A családban három gyerek volt: a legidősebb, Károly, majd két leány következett, Lídia és Eszter.

Az anya és a fia közötti levélváltásból az tűnik ki, hogy a család szűkös anyagi körülmények között élt ugyan, de éhezniük nem kellett. Az 1917-es év rossz időjárási viszonyok között telt el, hiszen április végén még javában havazott,⁴ a május pedig nagy szárazságot hozott: „... talán soha nem lesz vége a nehéz napoknak az időjárás sem jó nagy szárazság van... alma körte sok láncik ha a nagy melegség meg nem öli ojan meleg van kánikulának is elég volna...” – írta Poth Ádámné 1917. május 17-én keltezett levelében,⁵ míg végül aztán „... a nagy szárazság után e hó (t.i. július) másodikán volt nagy eső az alsó falu vég egészen vízbe ált vite még a kerítések is...”⁶ Ilyen időjárási viszonyok között 11 kereszt búzájuk⁷ és 5 kereszt árpájuk⁸ termett. Vetettek még kukoricát⁹ és répát,¹⁰ s földterületükhöz tartoztak rétek és szőlő¹¹ is. Tartottak egy tehenet és egy borjút,¹² s néhány sertést is hizlaltak.¹³ Összességében megállapítható, hogy 4–5 holdas kisparaszti családról van szó.

A rokonság emlékezete úgy tartja számon, hogy az apa éppen a szegénység elől, vagy talán a jobb megélhetési viszonyok reményében vándorolt ki Amerikába. Első alkalommal a nagy országos kivándorlási hullámmal, 1906-ban indult útnak, de akkor rövid idő után visszatért hazájába,¹⁴ majd 1913-ban ismét próbálkozott, s ekkor hat évig tartózkodott kint.¹⁵ A távolléte alatt rendszeresen tartotta a kapcsolatot a családjával, levelezés útján mintegy „együtt élt” velük. Amikor kitört a háború, a gondok sokasodtak, s a fiú is távol került az otthonától, az apa hiánya még fokozottabban érződött. Jellemző például, hogy Poth

Károly az első leveleit édesapja nevére címezte, s már a második levelében érdeklődött felőle: „... ha a levelém megkapják írják meg hogy mit mond az Uröginé mert én is szeretném tudni milyen világ van Amerikába édes apám hogy néz ki...”¹⁶ Postafordultával anyja a következőképpen tudósította az Amerikában járt asszony értesüléseiről: „... kérdezed édes fiam hogy apád felől mit beszél az Uröginé azt mondja jó néz ki csak nagy bánatba élnek szeretnének haza jöni már három hete hogy nem kaptam tőle levelet...”¹⁷ A háborús évek nehezítették a levélváltást, sok bánatot okozott mindnyájuknak, hogy egyre kevesebb hírük volt egymásról. Az otthoniak mindössze annyit tudtak Poth Ádámról, hogy dolgozik, de hogy hol és mivel foglalkozik, azt soha nem írta meg. A keresett pénzt egy idő után már nem merre hazaküldeni, mivel hónapokig nem tudhatta meg, hogy az előző küldemény megérkezett-e. Minden hazaküldött leveléből az tűnik ki, hogy a hazajuktól távol élő magyarokat legjobban a honvágy gyötörte, amit csak erősített a háborús országban élő családtagok iránti aggodalom, az elvesztésüktől való félelem.¹⁸ Fia hollétéről csak nagyon későn, az 1916-os év végén szerzett tudomást. Sorából kicseng az apa katonafia miatt érzett aggodalommal vegyes büszkesége is, de érződik a hivatalos propaganda hatása, a félrevezetett emberek hamis elképzelése erről a háborúról. „... édes apádtól kaptam ajánlat levelet januári írja hogy a mult évi október 28 és november 14 leveleim megkaptam most már tudja hogy katona vagy aszt írja hogy jól teted az az igaz kötelesség védje mindenki a hazát neki is nagyon fáj hogy nem szolgálhat a hazáért kéri a jó istent hogy még egymást viszont láthasuk mentsen meg az elenség gojójától az a baj hogy választ nem adhatok rá

- Adatközlő Virág Károly, Felsőmocsolád.
- Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1917. április 28. SMMI. T. 82.425.70.
- Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1917. május 17. SMMI. T. 82.426.33.
- Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1917. július 4. SMMI. T. 82.426.36.
- Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1917. július 10. SMMI. T. 82.426.37.
- Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1917. július 16. SMMI. T. 82.426.38.
- Poth Károly levele Poth Ádámnak. 1915. október 6. SMMI. T. 82.425.1. „... a kukoricza le van e szedvel – azon sokat gondolkodom ki hordja fel a kukoriczát...”
- Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1915. november 2. SMMI. T. 82.426.2. „... nem tudom a répával is mi lesz még a rosz idők miat most is kin van...”
- Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1918. június 4. SMMI. T. 82.425.132. „Drága jó anyám! Majd a jövő héten kérek egy pár napi eltávozást és le kaszálok a réteket meg a szőlőt is meg permetülöm...”
- Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1916. február 26. SMMI. T. 82.425.10. „... írja meg hogyan boldogulnak a házi dologgal írja meg hogy a borju milyen a tehén kövér e...”
- Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1917. október 30. SMMI. T. 82.425.110. „... hát a hizók hogy néznek ki meghíznak e jól...”
- „... a jövő holnapba 4 éve lesz hogy a drága jó apám elment amerikába...” – írta az 1917. március 3-án keltezett levelében Poth Károly. SMMI. T. 82.425.53.
- Adatközlő Virág Károly, Felsőmocsolád.
- Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1915. október 17. SMMI. T. 82.425.2.
- Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1915. november 2. SMMI. T. 82.426.2.
- „... édesapádtól régen kaptam levelet...” – Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1915. december 12. SMMI. T. 82.426.3. A következő levél 1916. március 9-én érkezett (SMMI. T. 82.427.1.), majd április 7-én (SMMI. T. 82.426.8.), aztán a szeptember 21-én, a fiának írt levélben a következőket írta az anya: „... édes apádtól tegnap kaptam levelet junius 12dikén írta, az a kép szinte anak a holnapnak a 30 dikán jöt el egy szót sem ír felőle aszt írja hogy március 25 óta nem kapot levelet inét hazulról szeretne te felőled is tudni így kesereg vagy ti volnátok it vagy én volnék othon legyek nyugotan dolgozik rendesen pénze van de nem mer küldeni a februári 800 koronáról még most se tud hogy megkaptam hogy milyen munkán van a felől nem ír semit...” – SMMI. T. 82.426.10. „... édes apádnak ma ért meg októberi

visza jöt a levelem...¹⁹ A kényszerű hallgatás legjobban a magára maradt anyát gyötörte. Ezekben a nehéz hónapokban a fiú – aki a háború viszontagságai miatt maga is sokat szenvedett – igyekezett a biztos támasz, a családfő szerepét is betöltő férfi lelki erejével vigasztalni. 1918. szeptember 6-i levelében nagy örömmel tudósította családját: „Tegnap olvastam hogy Amerikába egy küldetés jött Vilsonál megköszönték azon jóságát hogy az oda kivándorolt magyarokat nem sorozták be a hadseregbe és nagyon szívesen fogadta Vilson a magyar küldetést azt mondta hogy nem sokára megnyílik a posta forgalom Amerika és Magyarország közt nyugotán legyen kedves jó anyám egyszer csak megjön a drága jó apámtól a levél...²⁰”

Érdekes, hogy az egyébként gondosan megőrzött levelezés-gyűjteményben Poth Ádámnak egyetlen levelét sem találjuk meg. Valószínűsíthető lehet, hogy fia két utolsó, az olasz fogolytáborban írt lapját sem kapta meg, mert a neki írtak közül ezek (és csak ezek!) megőrződtek, pedig az egyik lapon utólagos feljegyzés található Poth Károly kézírásával: „15 kaptam 16 írtam...²¹”

Fontos adalékot tartalmazhat a család és az apa helyzetét illetően az a levél is, melyben Poth Ádámné válaszolt fia alábbi levelére „... Kedves jó anyám egy pár kérdésem van a jövő hónapban 4 éve lesz hogy a drága jó apám elment Amerikába aszt szeretném tudni hogy őszesen menyit pénzt küldöt haza írja meg kedves anyám mert amíg nem tudom adig mindig aszt számítom...²²” A válaszlevél sajnos hiányzik, nem tudhatjuk tehát, hogy mennyit segített a család anyagi helyzetén az apa Amerikában eltöltött néhány éve, de az adott háborús viszonyok közepette bizonyára fontosabb volt a hozzátartozók számára, hogy az egyébként hadköteles korú családfő így legalább az életét megóvhatta, s 1919-ben ő is véglegesen hazatért.

A leánytestvérek közül Lídia az idősebb, már férjhez menés előtt álló nagylány. Csupán néhány levelet váltottak a bátyjával, de ezekből is látszik, hogy egymásért aggódó, gondjaikban és örömeikben kölcsönösen osztó testvérek voltak. Kapcsolatuk bizalmas, baráti. Lídi, bátyja társaságában találta meg az első komoly udvarlóját. Bizonyára a fiú is támogatta ezt a kapcsolatot, hiszen később édesanyja hívta fel diszkrétan a figyelmét az egyik levele utóiratában, hogy többször ne írjon a jó barátjáról a hugának, mert „... úgy veszem észre a jány halani sem akar róla...²³” S erre Lidinek komoly oka lehetett, amire bátyjának az 1917. június 19-én írt leveléből következtethetünk: „... amint értem soraidból a dolgok elég jól készünek...²⁴” Amikor pedig Károly 1918 nyarán az otthon töltött szabadsága alatt megismerkedett azzal a kislánnyal, akit „... azóta nem tud elfelejteni...²⁵” Lídi segített a közvetítésben.²⁶ Fiatalságuk, életerejük a komor idők félelmeit is száműzte, levelezésük könnyed, sokszor vidám hangulatú. Egyszer nótát cseréltek, máskor pedig valami tréfát eszeltek ki egymás számára. „Drága jó Lidikém! Ugyan csak jó kiviceltél a csomagba tet újság papíral a mire rá irtad hogy vigyázat a kibontásnál ojan ovatosan kesztem bontani és nem találtam semit... maradok jó testvéred Károly. Ölelek és csókolok benceteket sokszor de nagyon sokszor...²⁷”

A kis Eszterről is minden alkalommal megemlékeztek a levelezésben,²⁸ de ő – gyerek lévén – nem osztott a családi gondokban.

A történeti irodalomból közismert az az általános lelkesedés, amivel Európa népei a háború kitérését fogadták. Félreértett nemzeti érzéstől fűtötten, felvirágozva, dalolva, nemzeti jelszavakat hangoztatva – a Monarchiában a császári és királyi felséget éltetve – ment a harctérre a kismember, a munkás, a paraszt egyaránt. Általános volt a háborús akarat és a győ-

levele csak egy szabad kártya...” – írta 1917. január 23-án Poth Ádámné. SMMI. T. 82.426.14. Anyja közvetítésével a következő tudósítás csak 1917. február 24-én érkezett: „... kedves fiam én is meg örvendeztetlek téged édes apádtól egy holnapos levelet kaptam az az mult ho 23ki írja hogy két levelet kapot az őszel a mire október tizedikén ajánlot levélbe meg is válaszolt de az nem ért ide ezből a mi most jöt nem sokat lehet érteni csak egy szabad kártya írja hogy kérjelek téged vigyáz magadra valószínű hogy aról nem tud hogy te hol vagy fényképet kér egyes képeket mind a hárman külön külön aszt hiszem a mit most egy éve elkütünk a tiedet meg kapta azér akarja hogy minyánknak egyes fény képe legyen...” SMMI. T. 82.426.20.

Aztán az Egyesült Államok háborúba lépésével teljesen megszűnt a levelezés lehetősége: „... kedves jó anyám ma nagyon el gondolkotam azon hogy a kedves apámal még csak levél által sem tudok beszélni ő talán nem is gondolja hogy én hol vagyok hol töltöm a fiatal napjaimat...” Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1917. március 4. SMMI. T. 82.425.54. „... édes apáddal nem lehet levelezni ez is nagy baj...” Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1917. május 17. SMMI. T. 82.426.33.

19. Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1917. május 5. SMMI. T. 82.426.31., T. 82.426.44.

20. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1918. szeptember 6. SMMI. T. 82.425.140.

21. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1919. március 2. SMMI. T. 82.425.156.

22. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1917. április 3. SMMI. T. 82.425.53.

23. Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1917. február 24. SMMI. T. 82.426.20.

24. Poth Károly levele Poth Lídiának. 1917. május 19. SMMI. T. 82.425.84.

25. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1918. szeptember 6. SMMI. T. 82.425.140.

26. Poth Károly levele Poth Lídiának. 1918. október 13. SMMI. T. 82.425.148., T. 82.425.153.

27. Poth Károly levele Poth Lídiának. 1917. november 24. SMMI. T. 82.425.116.

28. Az üdvözlő sorokban az ő neve is minden levélen szerepel, s Poth Ádámné az 1916. február 3-án a fiúnak írt levélben tréfás-komolyan figyelmezteti: „... az Eszti sérte éri magát nem kapot képes kártyát...” SMMI. T. 82.426.5.

Poth Ádámné, Poth Károly, Lidia és Eszter

zelembé vetett hit.²⁹ Nem tudjuk, hogy a somogyi község, Felsőmocsolád lakossága mit gondolhatott a háború felől, a haza védelmének a jelszava azonban bizonyára itt is megtette a hatását. Büszkék voltak azokra, akik már az első csoportokkal harcba indultak. Különösen a fiatalabb évfolyamok előtt volt nagy tekintélye az egyenruhának. Poth Károly közvetlen környezetéből két idősebb unokatestvérét sorozták be mindjárt az általános mozgósítás alkalmával. Szücs István leveléből a katonanótákból ismert hangulat érződik, bár a bizonytalanság okozta szorongás is érezhető a soraiból. „Kedves Őcsém tudatom veled hogy Pécsen vagyok és sokkal jobban érzem magamat mint odahaza vig az élet eni kapunk eleget nem úgy van ám mint szokják mondani hogy a katonának nadrág szoritás a vacsorája akinek nem elég egy porció kap

még hármat is szoval nem éhezünk. Továbbá ha levelemet megkapod ird meg hogy mere vannak a mocsoládi gyerekek ujságot nem irhatok mint hogy máma sokszor haza gondolok választ kérek.”³⁰ Poth Ferenc már a harcterről írt, s levele a szép elképzelések mögött meghúzódó realitást tükrözi: „Tisztelettel kedves testvér ne haragudj hogy régen irtam mert eleinte még ráértem volna adig nem tutam semit mast mög már nem igen érőkrá szünet nekün zavar nak benünk már alig érzöm a lábomat úgy vagdatatgyák velünk a főlhőt ne kívány testvér katona lönyü örülhez hogy nem vátá be mer it még a sóprü is parancsul it az is baj a ki nem vigyáz oda mer az még többet szenved aki pedig ügyesködik az mög a karácsonyt nem ithun tóti a városba is ki möhet akinek van kedve vasárnap en is kivótam akosztal se löhet dicsekönyü jó de kevés isten veled maratam szerető bátyád Ferkó tiszteletel az ángyomhoz és Lidit Esztit istenvelük.”³¹

1914 végére már világossá vált, hogy gyors sikerekre nem lehet számítani a frontokon, a háború elhúzódik. A bevonulatások tovább folytatódtak. 1915 őszére Felsőmocsolád község katonakorú fiataljait is hadrendbe állították. A legtöbben a harcterekre kerültek, néhányukat pedig hadimunkára osztották be. Poth Károly 1915 szeptemberében került Demecserbe, a Nyíregyházától 25 km-re északkeletre fekvő kis községbe, ahol kőművesként dolgozott a népnyelven „káposztagyár”-nak nevezett üzem építkezésén. Valószínűleg örült annak, hogy egyelőre elkerülte a frontszolgálatot, a hazájában maradhatott és a szakmájában dolgozhatott. „Mélyen tisztelt kedves barátom... nagyon örvendekhogy még is vala hára dolgozhat a mesterségben most már szeretném tudni hogy mi a fizetésed. Más oly különöset nem irhatok mind nagy félelem közt töltöm napjaimat...” – írta a frontról egyik legjobb barátja, Gara János, a közös hadsereg 24. vadászszázalójának a katonája.³²

1915 őszén már szomorú képet mutatott a falu: „Kedves Károly barátom nagyon sajnálom hogy nem vagy idehaza igazán mondhatom hogy nincsen senkim sem csak magam járok a faluba egyedül de hogy ha így van hogy ilyen mesze kel egymással beszélni aról nem tehetünk... ide haza a tizenhét évesek már berukultak most már alig van egy pár gyerek ide haza... csak az a sok lány van de legént alig lehet egyet látni... mond meg a gyerekeknek hogy tisztelem őket is maradok hű barátod János.”³³

29. GALÁNTAI József: Az első világháború. Bp. 1980., Magyarország az első világháborúban 1914–1918. Bp. 1974. – BALÁZS József: Négy év vasban és vértben 1914–1918. Az első imperialista világháború katonai történetének áttekintése. Bp. 1966.
30. Szücs István levele Poth Károlynak. 1914. november 3. SMMI. T. 82.428.1. Megjegyezzük, hogy az utolsó levelet is Pécsről írta 1915. január 20-án, melyben arról tudósítja unokaöccsét, hogy beosztották a mensezadba. SMMI. T. 82.426.129.
31. Poth Ferenc levele Poth Károlynak. 1915. november 4.

SMMI. T. 82.426.45. Poth Ferenc viszonylag szerencsésen és hamar befejezte a háborút: 1917 áprilisában fogságba esett: „...Feri küldöt levelet Aprilis 18n román fogságból...” – idős Poth István levele Poth Károlynak. 1917. április 19. SMMI. T. 82.426.56.
32. Gara János levele Poth Károlynak. 1915. október 26. SMMI. T. 82.426.112.
33. Lucz János levele Poth Károlyhoz. 1915. október 17. SMMI. T. 82.426.114. és 1915. december 1. T. 82.426.106.

Ekkor már senkinek nem voltak illúziói a háborút illetően. Elszállt a lelkesedés, a fiatalok sorsukba belerögződve, nehéz szívvel hagyták el a családjukat: „Kedves barátom tudatom veled hogy a hozzám küldött becses soraid megkaptam a melyben irtad hogy téged is el vittek hadimunkára elég nagy baj kedves barátom hogy neked is el kellett távozni hazulról de nem tehetünk róla ha így van csak a jó Isten segedelmét kérjük majd valamikor csak hazaszabadulunk tudom hogy rosszul esett neked is hogy el kell távozni a szülői háztól az már nem is kértem mert én már keresztül estem rajta tudom hogy miből áll...”³⁴ Ezeket a sorokat Tóth Sándor, Poth Károly felső-mocsoládi barátja írta, s mikor ugyanez a barát szabadságra hazaérkezett, otthon is a lehangelő kép fogadta: „... bizony kedves barátom üres a falu nem lehet este találok senkivel a faluban csak ketten botolunk a János barátommal...”³⁵ 1916. január 30-án írt levelében Lucz János tréfás-keserű sorait olvashatjuk: „Szervusz kedves Károly barátom de nagyon ritkán fogatcz egy pár kisaszonyt talán már nincs egye fene a gyárat nézél vala mere és küldjél mert mi ide hazavan az mind nagyon el van keseredve bizony nem is nagyon csoda mert a job képü gyerekek már isten tudja mere járnak...”³⁶

Azok a fiatalok, akiket hadimunkára vittek, nagy megnyugvással vették tudomásul, hogy a közvetlen életveszélytől megmenekültek, s még fizetéssel is kecsgették őket. Poth Károly is természetes kötelességének tartotta, hogy a „haza szolgálatában” dolgoznia kell. Azon persze nem csodálkozhatunk, hogy a szülői háztól életében először távol elkerült fiú minden gondolata otthon járt: „... kedves anyám tudom hogy most bajos a soruk azért nagyon agodom felölük fáj a belső részem hogyha haza gondolok csak hogy soha elnem tudom felejteni hogy ot mi lehet írja meg hogy a tehénel hogyan boldogulnak menyi bor let meg a kukoricza le van e szedvel azon sokat gondolkodom hogy kihorja fel a kukoriczát most már így van nem tehetünk róla...”³⁷ A hellyel és a munkájával a körülményekhez képest meg volt elégedve: „... már reggel fél hatól este fél hatig dolgozunk nem gondoltam hogy ijen hejre kerüljek a dolgom is könnyü nem is veszéjes...”³⁸

Úgy gondolta, hogy csak nagyon rövid ideig tart a munka, s hamar haza mehetnek: „... kedves jó anyám tudatom velük hogy máma meg szünt a pucolás mert nagyon fagy az álást mind ki let szedve

kamrákbol abol is ami még nem kész egy rakásra hortunk mindent holnap dolgozni kel kis vasutat csinálnunk a mijön a vágot kábosztát hordják holnap az is el készül most már semit ne küldjenek mert soká nem leszünk it haza megyünk most már meg van az örömünk a kívánságunk is hogy nagy fagyok legyenek terüleme legyenek most már a munka megszűnik...”³⁹ Az édesanya már nem volt ilyen bizakodó: „... miuta elmentél mindig úgy értem soraidbol hogy talán hamarosan meg szabadultok... ha aszt látjátok hogy még mostanába nem szabadultok rögtön ird meg aszt is hogy mire van szükséged szivesen segítetek...”⁴⁰

Az aggodalom jogosnak bizonyult, mert még a káracsny is ott érte őket. Az első csalódás komoly megrázkódtatást okozhatott Poth Károlynak, mert türelmetlen, ingerült hangnemben írt azt anyjának: „... kedves anyám próbáljanak valamit oda haza a jegyzőnél mer holnap már lejár a három holnap és nem mehetünk haza mondják meg a jegyzőnek hogy kérvényezzen benünket mert akik elmentek azokat is úgy kérvényezheték biztosan nem tudom mert énis úgy halotam mondják meg a jegyzőnek hogy tegyen valamit mert elég volt már nekünk...”⁴¹

Lassan be kellett látniuk, hogy a frontkatonákkal összehasonlítva csupán annyiban vannak jobb helyzetben, amennyiben a közvetlen életveszélyt egyelőre elkerülték. A munka azonban egyre keményebb viszonyok között folytatódott, a koszt romlott, s hazatérésről szó sem lehetett: „... tudatom velük hogy tegnap (ti.: 1916 újév napján) követ hortunk máma délig... nagyon rosszul eset hogy tegnap dolgozni kelet deha szolunk aszt mondják hogy a harctéren sincs inep ma is a poszt szete össze aki regel nem jött ki...”⁴² „... it mindig rosszab a koszt idáig este kaptunk kávé most már teja van este regel de ojan hogy nem lehet meg ini ha nem lehetne hazulról ide egy kis hazait küni felkopna az álunk...”⁴³ Öt hónapos távollét után már azért fohászodott, hogy „... a jó isten vetne végit a háborunak hogy mindenki térhetne haza a csendes otthonába.”⁴⁴ A hadimunkára kirendelt fiuk rövid idő alatt átlátták a helyzetüket, az ingyen munkát megalázónak tartották s lázadozni próbáltak. Néhányan szökéssel próbálkoztak, de csak azt érték el, hogy rövid úton a frontra kerüljenek: „... az Imre meg a Pali beváltak a mind halotam ezlet a büntetés

34. Tóth Sándor levele Poth Károlynak. 1915. október 1. SMMI. T. 82.426.116.

35. Tóth Sándor levele Poth Károlynak. 1915. október 28. SMMI. T. 82.426.113.

36. Lucz János levele Poth Károlynak. 1916. január 30. SMMI. T. 82.426.96.

37. Poth Károly levele Poth Ádámnának. 1915. október 6. SMMI. T. 82.425.1.

38. Ugyanott.

39. Poth Károly levele Poth Ádámnának. 1915. november 27. SMMI. T. 82.425.4.

40. Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1915. december 12. SMMI. T. 82.426.3.

41. Poth Károly levele Poth Ádámnának. 1915. december 28. SMMI. T. 82.425.7.

42. Poth Károly levele Poth Ádámnának. 1916. január 2. SMMI. T. 82.425.8.

43. Poth Károly levele Poth Ádámnának. 1916. január 25. SMMI. T. 82.425.9.

44. Poth Károly levele Poth Ádámnának. 1916. február 26. SMMI. T. 82.425.10.

amiért meg léptek...⁴⁵ – írta Poth Ádámné mint egy óvatosságra és türelmes kitartásra intve a fiát. Poth Károly meg is maradt a lázadás szelídebb formáinál: kérvényezett, kilincselte és fizetett azért, hogy legalább szabadságra hazaengedjék – eredménytelenül. Aztán a leveleiben szitkozódott és fenyegetőzött: „...én nem a legjobban érzem magam mert nagyon fáj a fejem a nagy gondba ... ma reggel jöttünk el Demecserből tíz órára értünk ide az elátkozott hejre Rétközre ... itt egy istállóba akarnak teni bennünket az oldala szalmából van lovak vannak bene meg oroszok és nem akarják hogy a faluba lakjunk ... ha nem lakhatunk a faluba akkor megyek haza...⁴⁶ ... nyugodjon bele kedves jó anyám maj lesz még máskéb is...⁴⁷ ... tegnap Ungváron voltam szabadságot kérni azt mondják hogy nincs szabadság mester emberek vagyunk enyit nyertem a közművelés a jó isten haza segél a háború elmulik ha Budapest összedől akorse fojtatom a mesterségemet anyira meggyűlöltem...⁴⁸ Az otthonról érkező szelíd szó és a barátoktól kapott riasztó hírek⁴⁹ visszatartották a tapasztalatlan fiút attól, hogy elhamarkodott és kockázatos lépésre szánja el magát, de elkeseredett dühét sem tarthatta vissza: „... kedves jó anyám! Tudatom hogy holnap megyünk Zomborba ha ot is így kel éhezni mind it akkor nem tudom hogy mi történik az ebéd minden nap tök leves legalább kenyér volna hozá akora kenyeret adnak két napra hogy egy evésre könnyen meg eszem ... ha lehet küldjön egy kis kenyeret ma is egy fél kiló megyet vetem az is két korona mást nem lehet kapni.”⁵⁰ Az édesanya pedig küldte a csomagokat, amilyen gyakran csak tehetette.

1916 augusztus első felében végre hazamehetett szabadságra. Természetesen fájó szívvel hagyta ott szeretteit, de a visszaérkezése után írt levelekből kitűnik, hogy megnyugodott, lecsillapodott. Most már ő vigasztalta az otthoniakat: „... kedves anyám nem

merem odahaza mondani a nagy fájdalommat hogy ojan hamar letelt az a kis szabadság csak anyi volt mind egy fél éjszakai rövid álom de nem tehetek rola a hogy fuják nekünk ugy kel táncolni így elég sajnós az életünk nem hogy keveseb lene az elenség inkább mindég töb nyugodjon bele kedves jó anyám...⁵¹ A jobb közérzetéhez bizonyára az is nagymértékben hozzájárult, hogy a munkabeosztása és az életkörülményei is pozitívan változtak. Az 1916. szeptember 19-i levele tükrözi ezt a változást, egyúttal azonban bepillantást enged abba a zavaros gazdasági helyzetbe is, amelyben a hátország élt: „... kedves jó anyám ... most már nem vagyok fékező dolgozom a mesterségbe egy ungvári építő mesternél elkért négyönket a fő mérnöktől hejetünk fogadot gyerekeket fizet nekik három koronát nekünk meg öt koronát ... idáig a város szélén laktunk tegnap kizavartak négyönket a telefon bódéból bementünk a városba egy kőműveshez...⁵²

1916 októberében megkezdődött a hadimunkára beosztott fiatalok katonai alakulatokká szervezése. „... kedves anyám még most se tudok címet írni mert belőlünk egy zászlóalj akarnak alakítani még tisztjeink sincsenek, csak önkéntesek tanítanak bennünket nagyon jó tanításba részesülünk ezután kapunk főszerelést ha az meg lesz megyünk falukra ott lesz biztos címem...⁵³ (Itt kell megjegyeznünk, hogy 1916 őszétől – talán az otthon eltöltött szabadság idejétől – kezdődően szembetűnő változás figyelhető meg Poth Károly leveleinek a hangnemében és stílusában. A szókimondó, őszinte felháborodást, néhol fenyegetőzőnek mondható hangnemet viccelődően elkeseredett, ironikus stílus váltotta fel. A változás anynyira szembetűnő és olyan hirtelen következett be, hogy feltételezhetően barátai, idősebb katonabajtársai figyelmeztették a levelek íróját az őszinte beszéd veszélyességére.) Poth Károly, ismerősei tanácsára,⁵⁴ vadászszázlójába kérte magát, bizonyára olyan meg-

45. Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1916. június 29. A levélben említett két felsőmocsoládi jóbarát, Fehér Pál és Lucz Imre Poth Károlyval együtt került hadimunkára Demecserbe. Csak néhány hónapig dolgoztak együtt, mert Poth Károlyt közben Ungvárra rendelték. A fiúk rendszeresen leveleztek egymással. Fehér Pál már az 1916. május 14-én keltezett levélben arról tudósította a barátját, hogy egyik közös ismerősük szökéssel próbálkozott. „A Bencsiket is visza hozták, 13án éjel egy csendőr és be van sorozva a 69esekhez 3án volt sorozatra 29én be is rukol most fogvöl van de hóggy mílesz vele azt nem fűdöm mert még nem volt kihallgatáson majd megírom.” (SMMI. T. 82.426.81.) Ő azonban láthatóan nem tanult ebből az esetből, hiszen maga is sikertelen szökési kísérletet tett.
46. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1916. június 9. SMMI. T. 82.425.14.
47. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1916. május 4. SMMI. T. 82.425.16.
48. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1916. július 26. SMMI. T. 82.425.19.
49. A következő sorokat 1916. május 25-én sógorától, Bertalan Sándortól kapta, aki népfelkelőként szolgált a 19/VIII. gyalogzászlóaljban. „Szeretet kedves öcsém

- ... tudatom veled hogy most másik harctéere menünk körülbelül az olasz frontra egyelőre Bosznia Brotba de nem bánom akar mere menünkis csak ebőla ronda hejből ki menünk mert it éhen kelet volna el veszni...” SMMI. T. 82.426.80. „A gyerekek othon 10én menek sorozatra. Édes Anyád is egészséges és a testvéreid már nagyon szeretnének látni csak vigasztald őket.” – írta Fehér Pál egyhetes – a szülőfalujában eltöltött – szabadságáról visszaérkezve. SMMI. T. 82.426.75.
50. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1916. június 30. SMMI. T. 82.425.20.
51. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1916. augusztus 30. SMMI. T. 82.425.23.
52. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1916. szeptember 19. SMMI. T. 82.425.28.
53. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1916. október 11. SMMI. T. 82.425.24.
54. „... mostanában sokat gondolkodom hogy nem e ot is lesz sorozat akkor te is be találsz válni ha ugy talál történí arol sem tehetünk de arra kérlek kérés az a vadászokhol ugy közeleb kerülsz hozánk vagy Budapestre...” – írta édesanyja az 1916. július 29-i levelében. SMMI. T. 82.430.1.

gondolásból, hogy így nagyobb valószínűséggel elkerülheti a közvetlen frontszolgálatot. Az Erdélyi portyázó különítmény egyik zászlóaljába sorozták be, mely a Magyar Királyi Miskolci 10. Honvéd Gyalogezredhez tartozott, s Biharpüspökiben állomásozott. Bizonyos értelemben szerencsés helyzetben volt, hiszen rövid haladékat kapott arra, hogy lelkiileg és fizikailag egyaránt felkészülhessen a katonai szolgálatra. Egyelőre a hadimunkások megszokott életét folytatta: „... most nagyon jól érzem magam reggel nyolcz óra meg itam egy liter meleg vizet amit tejnek neveznek kibirok mert nem dolgozok csak az oroszokat bisztatom hogy dolgozanak ... kedves édes anyám most még rendes czimet se tudok írni mert egyik faluból a másikba megyünk a hogy a vasut készül...”⁵⁵ Október végén lehetőség adódott arra is, hogy édesanyja és nagypája meglátogassa, ruhaneműt és élelmiszert hozva a számára.⁵⁶ Ezekben a napokban már a tábor minden lakója arra várt, hogy a katonai felszerelés megérkezzék s elkezdődjön a komoly harcászati kiképzés. Hogy az idő könnyebben teljen s a fiúk gondolatait leköszsék, sportrendezvényt tartottak a számukra: „... ma inepünk van most a gyakorló téren vagyunk a századból az erősebbe birkózik meg a futók is ki vannak válogatva...”⁵⁷

1916. november 2-án kezdte meg Poth Károly első világháborús katonai szolgálatát, amely csak 1919 tavaszán, az olasz fogságból történt hazaszökésével ért véget: „... Kedves anyám tudatom velük hogy tegnap meg kaptuk a felszerelést ma már teljes felszereléssel rukultunk ki harcászati gyakorlatra fel a hegyekre még úgy hiszem hogy it leszünk három hétig ha a lapok haza érnek egy kenyeret küldjön szabadságot nem kap senki ha csak baj nem adja elől magát a családban most már végzem soraimat maradok szerető jó fia Károly az öreg tigris honvéd isten velük és velem és tiszteletemet küldöm az összes közeli és távoli rokonságnak.”⁵⁸

Egyhónapos kiképzés után elindultak a frontra. Leveleiből érződik, hogy Poth Károly szorongással telve, de „ideológiailag felvértezve” indult a harctérre: „... Kedves jó anyám tudatom velük hogy pénteken reggel értünk Csikszeredára tovább megyünk de gya-

log úgy hiszem hogy a Gyimesiszoros felé megyünk sok volna meg írni amit látam majdha a jó isten haza segít akkor el mondom ... sokat nem irhatok felőlem ne agodjanak mert jó sorom van ojan egészséges vagyok mint a mak bizodalmam a jó istenbe van az isten vevel megyek a hazám védelmére a rabló gyilkos románok elen...”⁵⁹

A frontszolgálat határozottan kellemes csalódást okozott a számára. Egyetlen levelet sem küldött el édesanyjának anélkül, hogy néhány sorban ne biztosította volna afelől, hogy nagyon jó helye van, jól érzi magát, miatta ne aggódjanak. Ezeket a mondatokat udvarias, megnyugtató levélformuláknak is felfoghatnánk, ha más formában nem kapna megerősítést ez az állítása: „... nem tudok elég hálát adni a drága jó istenek hogy levelet kaptam meg hogy ijen jó egészségel meg áldot nagyon jól érzem magam csak nyugotan legyen az ügyeségem véget it az ügyeség jó az elhagyatot is ot van ahol én az elhagyatot dolgozik én meg nézem a nevemet ismeri az egész század...”⁶⁰ „... most gondolok vissza hogy mit kelene ot szenvedni Antaloczon csakhogy onan meg szabaldultam ot nem tutam hogy mér szenvedek de it tudom mondhatom hogy a hazámért szenvedek it se úgy van ahogy beszéltek...”⁶¹ „... más ujságot nem irhatok mint hogy nagyon jól érzem magam nem hittem volna hogy így birjam a telet...”⁶²

A legtöbb szomorúságot az okozta neki is és az otthoniaknak, hogy a posta csak akadozva érkezett. A leveleket is nagy késéssel kapták kézhez, csomag pedig méginkább nehéz volt a frontra eljuttatni. Poth Károly rögtön a harctérre kerülése után kérte édesanyját, hogy küldjön a számára meleg ruhaneműt,⁶³ anyja viszont 1917. január 3-án kétségbeesetten írta fiának: „Szivemből szeretett kedves fiam nem tudom elgondolni mi történt véled nem kapok töled levelet meg vettem a jó trigót 16 koronáér de nem merem elküldeni mig nem irsz...”⁶⁴ Végül aztán február elején érkezett meg a csomag. Élelmiszertánpótlásra is nagy szükségük lett volna a frontkatonáknak, de hosszú ideig semmiféle csomagot nem lehetett küldeni.

55. Poth Károly levele Poth Adámnának. 1916. október 26. SMMI. T. 82.425.29.

56. A látogatás lehetősége először az 1916. október 11-i levélben került szóba: „... ezután kapunk fölszerelést ha az meg lesz akkor megyünk falukra ot lesz biztos cimem akkor majd sürgönyülök hogy jöjöm nem bánom ha öreg apám is eljön ha ez sikerül akkor elhoza édes apám kis fehér üngit meg egy tiszta gatyát ... meg a Ferkó kuferját egy kis hazai jó bort már meg inék kedves anyám nyugodjon bele az én szomorú hejztembe én nem tehetek eröl amit a jó isten reám mértelkel szenvednem én bízom a karácsonat alighanem a román fronton töltöm...” SMMI. T. 82.425.24. A november 1-én kelt levél pedig hozzátartozói szerencsés hazaérkezéséről tudósít: „Forrón szeretet kedves jó anyám és testvéreim! ... 29-én irt sorait meg kaptam nagyon örvendek hogy szerencsésen haza érkeztek ugyis sokat gondolkostam hogy a nagy utba meg betegszik...” SMMI. T. 82.425.3.

57. Poth Károly levele Poth Adámnának. 1916. november 1. SMMI. T. 82.425.3.

58. Poth Károly levele Poth Adámnának. 1916. november 2. SMMI. T. 82.425.26.

59. Poth Károly levele Poth Adámnának. 1916. december 3. SMMI. T. 82.425.33.

60. Poth Károly levele Poth Adámnának. 1917. január 3. SMMI. T. 82.425.25.

61. Poth Károly levele Poth Adámnának. 1917. január 9. SMMI. T. 82.425.37.

62. Poth Károly levele Poth Adámnának. 1917. január 11. SMMI. T. 82.425.38.

63. Poth Károly 1916. december 10-i levelében. SMMI. T. 82.425.34.

64. Poth Adámné levele Poth Károlynak. 1917. január 3. SMMI. T. 82.426.11.

Poth Ádámné az otthonmaradottak minden aggodalmát, a háború miatt felgyülemlett tehetetlen keserűségét belesűrítette a fiának 1917. február 14-én írt levelébe: „Forón szeretet kedves édes fiam a legnagyobb sajnálattal írom hogy a múlt héten kütem hat csomagot má meg vissza jöt mind az ijen váratlan dolog nekem nagyon fáj épen ma reggel emlegetünk úgy kébzeltük hogy menyire fogsz örülni ha a hét utóján meg kapod a csomagokat most én egyebet nem teszek mind sírok a legnagyobb akaratom mellet sem segíthetek rajtad most a bánat mellet mérges is vagyok mert ha nem mehet a csomag minek veszik fel csak a posta díj kel nekik ara nem gondolnak hogy hol vannak a kenyér keresők úgy is ellég ithun is elvergődni a nehéz napokba Kedves édes fiam sok volna mindent meg írni levelem kevés volna a panasza . . . mivel hogy panaszkodni nem akarok nem is tudom mit irjak szívem egészen elvan fogulva a keserűségtől . . .”⁶⁵ Később aztán a fiú próbálta anyját megnyugtatni: „. . . azért hogy csomagot nem lehet küldeni ne bánkódjék mert ugyis csak kíváncsiság ugyan nagyon jó hogy ha van nagy öröm mikor egy kis hazait ehetünk de nem lehet küldeni nem tehetünk róla nem csak nekem nem lehet küldeni hanem tudja a jó isten hány ezerezen vagyunk ezen a fronton akinek ez a tábori száma . . .”⁶⁶

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk, hogy minden egyes postai küldemény kölcsönösen fokozott örömet okozott. A Poth Károlytól ránkmaradt levélgyűjtemény csupán egyetlen, 1917. január 14-én írt levelet tartalmaz anyai nagyapjától. Ezt, sajtóosan szép stílusa és hangulata miatt teljes terjedelmében közöljük: „Kedves fiam Károly hozám intézet soraidat meg kaptam, nagyon köszönöm édes fiam hogy meg emlékeztél öreg szüleidről. Miteről ad igen sokat gondolkozunk, féltünk, de azonban bizunk a jó Istenben hogy megfog őrizni minden veszedelemtől, te is csak aba bizál és megis fog segíteni Csak ara kérlek hogy vigyáz vigyáz magadra, a fel-lebvalóidnak engedelmeskedjél (kiemelés a levél írójától) azonban légy bátor mert a hazának ma nap-ság hősökre van szüksége, Édes anyád felől annyit írhatok, hogy egészségesek nincs semi bajuk most már nemis siránkozik, bele van győződve a sorsodba Mi magunk felől bizon nem sok jót írhatok mert én nagyon beteges vagyok, most már édes fiam áldjon meg a jó Isten és kísérjen mindig az utadon tégedet köszönt csókol az öreg anyád is maradok szerető öreg atyád Lucz István”⁶⁷

A háborút, a félelmeket, a nélkülözést nem lehe-

tett megszokni, legfeljebb „belegyőződni” lehetett, mint ahogy idős Lucz István írta levelében az unokájának. S ez egyaránt vonatkozott az otthonmaradottakra és a harctereken lévő családtagokra. A fronton harcoló katonát egyre gyakrabban kínozták a szerettei és az otthona utáni vágy is. Először Poth Károly 1917. február 22-i levelében találunk erre utalást: „. . . kedves anyám már egy pár éjel odahaza voltam csak mikor fel ébretem akkor eset roszul gondolhatja mikor a szép álomból felkelek kimegyek a szabadba nem látok mást csak a nagy hegyeket...”⁶⁸ A húsvét közeledtével a honvágya még fokozódott: „. . . odahaza pár nap mulva szép ünepet ülnek nekem fa forgácsra vetet hátizsák párnámon husvét éjszakáján de szép lesz az álom rózsás álmaimba én is othon leszek...”⁶⁹ „. . . minden egy pillanatba hazáig gondolok ugyan mit csinálhatnak oda haza de jó volna haza repülni az inepre hejje minden gondolat hiába it kel eltölteni hegyek közt az erdőbe...”⁷⁰ Az idő múlásával aztán egyre kínzóbbá vált ez az érzés. „. . . csak a jó isten adná hogy aratásba othon lehetnék istenem de sokat gondolkodom felőlük minden perczbe egy sóhajtás egy gondolat ami elszál mesze mesze a távolba a kis szülő falumba a jó szüleimhez testvéreimhez hogy mit csinálhatnak odahaza hogy töltik ezeket a szomorú napokat...”⁷¹

Egy idő után egészen elviselhetetlennek érezték már a katonák a távollétet. Jól tudták, hogy a magukra maradt asszonyok mennyire nehezen boldogulnak az év nagy munkájával, az aratással. „Édes kedves jó anyám és jó testvéreim! . . . szomorú szívvel gondolok a közelgő aratásra az én kedvelt munkámra még férne a lapra de nem tudok írni mert ezer meg ezer gond szált a fejembe...”⁷² Türelmetlen aggodalommal kilincseltek szabadságért, hogy legalább a család éves kenyerét biztonságban tudják. A katonáknak ezt a törekvését a háborús katonai adminisztráció szemérmetlenül kihasználta. „Kelt 917 V h 25 dik én Édes kedves jó anyám! ma a 9. dik h gy ezeretől az jöt a parancsba hogy a ki 200 K hadi kölcsönt jegyez a kap három napi szabadságot az utazáson kívül én meg próbálom már fel is iratkoztam de még elön kihalgatás lesz hogy ki hogy akarja de ebe a maga bele egyezését kérem elön én nem bánom ha bele egyezik ha nem én azért nem harakszom meg ere a levélre rőtön kérek választ maradok szerető fia Károly isten velük és velem is”⁷³

Az anya természetesen ezt az áldozatot is vállalta, hogy láthassa szeretett fiát, de most sem tudta megállni, hogy ki ne fejezze ezzel kapcsolatos véleményét.

65. Poth Ádámné levele Poth Károlynak. 1917. február 14. SMMI. T. 82.426.19.

66. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1917. március 11. SMMI. T. 82.425.57.

67. Lucz István levele Poth Károlynak. 1917. január 14. SMMI. T. 82.426.68.

68. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. SMMI. T. 82.425.48.

69. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1917. április 2. SMMI. T. 82.425.52.

70. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1917. április 6. SMMI. T. 82.425.62.

71. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1917. április 28. SMMI. T. 82.425.70.

72. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. 1917. június 18. SMMI. T. 82.425.83.

73. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. SMMI. T. 82.425.77.

nyét: „Kedves Édes fiam mult hó 25 és 28 diki leveleidet meg kaptam az egyikből értem hogy ha adnék két száz korona hadi kölcsön kapnál három napi szabadságot én már hoszab szabadságot várok és így atol félek hogy emiat majd nem kapsz de azért úgy tégy a hogy jónak látod gondolhatod hogy én nagyon szeretnélek látni én már sok hadi kölcsönt attam, már sok türelmem nincs hozzá igen a békéért sokat tunék áldozni vagy ha haza jönél és ne ke'lene többet vissza mení de ha jónak látod és nem csorbul véile a hoszab szabacság én nem bánom adok csak jöj tárt karokal várlak...”⁷⁴ A hadikölcsön azonban felesleges áldozatállalásnak bizonyult: „... a hadi kölcsönös szabadságból nem lesz semi be van szüntettel...”⁷⁵ – írta 1917. június 23-i levelében Poth Károly.

A frontvonalban harcoló katonák mostoha körülmények között, az időjárás viszontagságainak kitéve, éhezve, fázva éltek s nap mint nap szembe kellett nézniük a halállal. Nem csodálkozhatunk azon, hogy az egyébként is vallásos neveltetésű emberek egyetlen reménye, vigasza, menedéke az Isten maradt. Mint már néhány eddig idézett levélből is láthattuk, Poth Károly sem talált más lehetőséget, mint bízni abban, hogy az Isten megóvja az életét. Leveleiben csak nagyon ritkán írt a hadieseményekről, időnként azonban feltűnően előtérbe került leveleiben a vallásos buzgalom. Feltételezhetjük, hogy ezeket a leveleket egy-egy ellenséges támadás után, sok félelmet, rettegést átélve írta. „... Kedves jó anyám tudatom, hogy most lejötünk a raj vonalbol egy pár napig-pihenőre ma délelőt nagy szerű fürdőbe voltam nagyon jól eset a fürdés a hadosztájnál van a fürdő regel mentünk délre értünk haza bab leves volt az ebéd még pedig бүities délután meg gyóntam ugyan az öszes reformátusok a 11 honvéd gyalog ezredtől jöt egy pap a ki már százados nagyon szép beszédet tartot fel álora énekeltük tebened bizstunk eleétől fogva utoljára meg isten áld meg a magyart mikor ez meg volt kaptunk egy kis imádságos könyvet... egy a vigaszom hogy a jó isten itis velem van a kis imádságos könyvemnek a czime az ur énékem őriző pásztorom...”⁷⁶ Ebben a vonatkozásban is figyelemre méltó édesanyja okos szeretete – amikor úgy érez-

te, hogy fia túlságosan belefeledkezett a vallási áhitatba, néhány szóval magához térítette és gondolatait a hétköznapi élet gondjaira irányította: „Kedves édes fiam az imácságos lapodat meg kaptam meg a másik lapodat is a mijen ojan szomoruan írtál pár sort légy nyugot édes fiam majd valahogy ithun lesz sorunk örülök hogy imátkozol de az imácságba rolam se felejtkéz el...”⁷⁷

Poth Károly 1916 novemberétől 1918 márciusig az orosz–román fronton közvetlenül a frontvonalban harcolt. Ez idő alatt egyszer kapott kéthetes szabadságot, 1917 augusztusában. A csaknem másfél év alatt közel 150 levelet írt az édesanyjának, de csak néhány levélben kockáztatta meg, hogy konkrétan a fronthelyzetről írjon. 1917. március 20-i levelében így írt: „... most délután egy óra ... szólnak az orosz ágyuk csunyán ütbe egy egy srapnel ijeszgetnek benünket aszt hiszi az átkozot elenség hogy megijedünk ki nevetjük a potya lövöldözést...”⁷⁸ Április 18-i levele margójára apró, alig olvasható betűkkel írta rá: „minden nap jön három négy orosz” és „ma is eltemetünk egy jó fiut a századunkból”.⁷⁹ Május 12-i levelében: „... kedves jó anyám tudatom hogy ere csend van csak a francia tüzérek küldenek egy egy gránátot vagy srapnelt jól kérjük az istent a francia tüzérek hogy fogságba ne kerüljenek...”⁸⁰ Május 30-án ellenséges támadásról számolt be: „... az éjel csunya világ volt de a jó isten meg őrizet ma délután meg katona zene jöt ki a raj vonalba szép nótákat játszottak...”⁸¹ A levelekből nem állapítható meg, tudott-e az Oroszországban kialakult forradalmi helyzetről. Talán sejtette, hogy miért „dalolnak a muszkák”?⁸² A családja iránti figyelmességnek tulajdonítható, hogy valószínű sebesüléséről csak nagyon tapintatosan értesítette őket: „Drága jó anyám. Kivánom a jó istentől hogy pár soraim a legjobb egészségbe találja a kedves testvéreimmel együtt én most nem a legjobban érzem magam ugyan nem sok bajom van most már a legnagyobb az hogy elvagyok gyengülve...”⁸³

A breszt–litovszki béke aláírásával gyakorlatilag megszűntek a hadműveletek a keleti fronton. Ez Poth Károly számára azt jelentette, hogy végre haza indulhatott. Elképzeléseivel ellentétben azonban nem az

74. Poth Adámné levele Poth Károlynak. 1917. június 3. SMMI. T. 82.426.35.

75. Poth Károly levele Poth Adámnénak. SMMI. T. 82.425.85.

76. Poth Károly levele Poth Adámnénak. 1917. április 6. SMMI. T. 82.425.62.

77. Poth Adámné levele Poth Károlynak. 1917. július 4. SMMI. T. 82.426.36. A levélben említett „imádságos lap” nincs meg a gyűjteményben, de valószínűleg a képeslapokhoz hasonlóan kinyomtatott „Tábori levél”-ről van szó. Az Élet című képes hetilap 1917-es számaiban a következő szöveggel reklámozták: „... a rendíthetetlen hit ércszavával harsogják bele a köztudatba, hogy a dühödtt ellenség minden gáncsa és ármánya ellenére győznünk kell. A tábori levelek a férfias kötelességtudást, az erőket megszázaszorozó áldozatkészséget szítják lobogásra a vallás és hazaszeretet nyelvén! A tábori levelek a vigasztalás édes-

ségét lopják a avászoló szívekbe. erőt és bizalmat öntenek a sebesült katonák lelkébe. A szűkölködő szegénység iránt részvétet ébresztenek, a kenyér gondjai alatt roskadozókat a gondviselésbe vetett hit életrekeltésével megtámozták...”

78. Poth Károly levele Poth Adámnénak. SMMI. T. 82.425.60.

79. Poth Károly levele Poth Adámnénak. SMMI. T. 82.425.65.

80. Poth Károly levele Poth Adámnénak. SMMI. T. 82.425.73.

81. Poth Károly levele Poth Adámnénak. SMMI. T. 82.425.79.

82. Poth Károly levele Poth Adámnénak. SMMI. T. 82.425.82. „... Kedves jó anyám különös ujságot nem írhatok hogy haljuk hogy dalolnak a muszkák...”

83. Poth Károly levele Poth Adámnénak. SMMI. T. 82.425.119.

otthonába, csupán a hazájába térhetett vissza. Természetesen ez is nagy örömet jelentett a számára. „Drága jó anyám! Tudatom hogy holnap leszünk be-vagonérozval mire lapomat meg kapja Pécsen leszek onand majd töbet irok...”⁸⁴ Hazaérkezése után a Magyar királyi 9. pécsi honvéd gyalogezred III. zászlóaljának 11. századába helyezték át. Csaknem azonnal kapott párnapos eltávozást, végre viszontláthatta szeretteit, s a legsürgősebb mezei munkákba is be-szegíthetett.⁸⁵ Katonai szolgálata a háborús hátszög viszonyaihoz igazodott: „... kedves jó anyám! Tudatom pár soraimal hogy szerencsésen meg érkeztem nagyon jó hejre kerültem most már közel vagyunk Lőrinczhez a visza felé utazás 60 filérbe került holnap már én is rekvirállok it csak buzát rekvirálunk minden-kire ki van szabval hogy megnyit kel be szolgáltatni ha nincs anyi akor másal kel pótolni mi csak olyan hejre megyünk ahol a kiszabot menyiséget nem akar-ják be szolgáltatni...”⁸⁶ „Drága jó anyám! Tudatom hogy elég jól érzem magam jó hejem van kedves anyám most már ugy látszik hogy nem csak buzát hanem mást is rekvirálunk minden félére rákerül a sor. Különös ujság nincs mához egy hétre otthon le-szek...”⁸⁷

Szabadsága után más feladatot kapott: „... Tudatom hogy Pesten vagyok 6 lógót kísértünk délután megyünk visza még a mezőbe és járunk szőlőbe...”⁸⁸ Időközben tizedesi rangot kapott,⁸⁹ s mint tapasztalt, öreg katona erősen bízott abban, hogy újra szabadságot kaphat. Leveleiből azonban az tűnik ki, hogy a hadvezetés ekkor már nem állt a helyzet magaslatán, hiszen egymásnak ellentmondó intézkedéseket hoztak. Poth Károly Zomborban, 1918. július 8-án írta azt a levelét, amelyben arról tudósította édesanyját, hogy „ma meg kaptam a szabadságot a jövő héten talán othon leszek...”⁹⁰ Két nappal később viszont lehangoltan írta: „Drága jó anyám! Holnap után indulunk a harctéere elég sajnos ma a 23mas menetet mi kísértük ki az álomásra nem akartak a harctéere meni most egyelőre szabadságra ne várjanak majd a harctéréről haza megyek...”⁹¹

A történeti irodalomból közismert a központi ha-

talmának az az erőfeszítése, amellyel a háború utolsó hónapjaiban igyekeztek a maguk javára kedvezőbb katonai eredményt kicsikarni. Az Osztrák–Magyar Monarchia is bevetette az utolsó tartalékait, hogy az olasz fronton győzelmet érjen el. A katonák azonban ekkor már nem hittek a győzelemben, kilátástalannak és értelmetlennek látták a további harcokat.⁹² Véleményüket azonban senki nem vette figyelembe, s ha jött a parancs, menniük kellett. Így történt, hogy bajtársaival együtt Poth Károly ismét a frontvonalba került, de most már Olaszországban. Terve azonban ezúttal valóban sikerült, hiszen hamarosan visszajöhetett szabadságra a falujába. Ez idő alatt bajtársai tudósították a legfrissebb eseményekről. „Szeretett kedves jó barátom ezen rövid soraimal értesítlek hogy a lapodat meg kaptam ... irod hogy jó dolgod van. hát mostanában mi nekünk is jó dolgunk van mert 20án indultunk Zomborbol és 30án ki értünk dél Tirolba a hol sok füge terem és narancs. hát csak sijas kedves barátom mert ha nem akor nem veszel részt ben és nagyon nagy meleg van hát töbit nem irom meg mert azt hiszem hogy ugy is meg érted hogy mire megy...”⁹³ „Kedves jó barátom! Tudatlak hogy beérkesztünk a vonal mögé vagy 25 kilométerre tartalékba már két napja hogy itt vagyunk semi egyebet nem irhatok bocsánat hogy egyebet nem irhatok ... tisztel az egész szakasz ... én meg küldöm kiváló üdvözlömet...”⁹⁴

A frontra visszaérkezve gondolatai még inkább otthon jártak, hiszen ekkor ismerkedett meg Esztkivel (Bíró Eszter), a későbbi feleségével. „... már alig vártam hogy tudasanak a szüret eredményiről csak adná a jó isten hogy aból lehetne meg tartani a lakodalmat lehetséges de nem sok reménység van hozzá ugyan elég jó hírek járnak...”⁹⁵

Nem tudhatjuk, hogy az 1918 októberi események híre hogyan jutott el a frontkatonákhoz, de mint Poth Károly fenti leveléből is látható, a katonák nagyon várták már a békét, s az ellentmondásos hírekből igyekeztek a mielőbbi szabadságulást reményét kihámozni. Október 15-i leveléből úgy tűnik ki, hogy egészen konkrét információi lehettek: „... aszt hiszem hogy a

84. Poth Károly levele Poth Adámnénak. 1918. március 21. SMMI. T. 82.425.130.

85. Poth Károly levele Poth Adámnénak. 1918. április 1. SMMI. T. 82.425.132.

86. Poth Károly levele Poth Adámnénak. 1918. április 3. SMMI. T. 82.425.131.

87. Poth Károly levele Poth Adámnénak. 1918. április 7. SMMI. T. 82.425.135. Édesanyját egyik Somogyba kirendelt katonabajtársa is informálta a rekvirálás helyzetéről: „Kedves Rozi néni! Tudatom hogy holnap az az kedden megyünk tovább inen Andocs-ra. Itt Kisbáron nem rekvirálunk. És Andocs-on is 15ére be kell fejezni mert azután megyünk Somogyszilbe és 20án már Pécsen kell lenni. Ugy mondják a tiszt urak hogy onan irány az olasz. És a másik meg azt mondja hogy munkára kért Baragya megye. Hát így a kettő közül az utóbbi lenne a legjobb. Bár csak ugy lenne...” Klopfer Antal levele Poth Adámnénak. 1918. május 13. SMMI. T. 82.427.10.

88. Poth Károly levele Poth Adámnénak. 1918. június 19. SMMI. T. 82.425.133.

89. Poth Károly levele Poth Adámnénak. 1918. június 20. SMMI. T. 82.425.134. „Drága jó Anyám! Nagyon szépen kérem küldjön legalább 20 koronát ma kijöt, az elő léptetésem és anyi pénzem sincs hogy egy szurány bojtot vegyek a pénzt röktön küldje számtalan-szor öleli és csókolja szerető fia Károly lsten velük és velem is.”

90. Poth Károly levele Poth Adámnénak. SMMI. T. 82.425.136.

91. Poth Károly levele Poth Adámnénak. SMMI. T. 82.425.137.

92. Lásd pl.: Magyarország története 1890–1918. 2. kötet. Bp. 1978.

93. Kovács Sándor tizedes levele Poth Károlynak. 1918. július 31. SMMI. T. 82.426.59.

94. Mester Albert örvézető levele Poth Károlynak. 1918. július 31. SMMI. T. 82.426.60.

95. Poth Károly levele Poth Adámnénak. 1918. október 12. SMMI. T. 82.425.147.

háborúnak az utolsó napjait töltjük egy kis remény-séggel van hogy három hét múlva talán közelebb lesznek a hazához..." – a sorok között fordított apró betűs mondat olvasható: "...három nap múlva meg változik a hejzet..."⁹⁶ Három hét elteltével azonban Poth Károly nemhogy közelebb jutott volna a hazájához, hanem egyelőre minden reményét elvesztette arra, hogy rövid időn belül haza kerülhesen – olasz fogságba esett és a veronai hadifogolytáborba került.⁹⁷ Itt csupán azzal vigasztalhatta magát, hogy sok földijével együtt fogták el, nem érezte tehát annyira egyedül magát.

Utolsó megőrzött lapját 1919. március 2-án keltezte a fogolytáborból.⁹⁸ További sorsáról a hozzátartozók elbeszéléséből értesültünk: nem volt türelme ahhoz, hogy a szabadulás napját a fogságban várja ki. Felsőmocsoládi jóbarátjával, Lucz Imrével együtt március 16-án éjszaka szökésre határozták el magukat. Útjukat az éjszaka sötétjében, gyalogosan folytatták. Erdőkben és mocsarakban bújkálva igyekeztek a jár-

őket elkerülni. 1919. március 19-én este érkeztek Somogytúrra, Poth Károly unokatestvérének házába. A hozzátartozók csak nehezen ismertek rá a piszkos, lerongyolódott, szedett-vedett ruhában betoppanó katonákra.⁹⁹ Hazaérkezésének körülményeit hivatalos okmány, a számára 1919. október 29-én a községi körjegyző által kiadott „Bizonyítvány” is igazolja: „Alulírott körjegyző bizonyítom, hogy Poth Károly (1894.) felsőmocsoládi lakos 1919. márc. 20-án olasz fogságból lerongyolódva érkezett haza, úgy hogy ő sem köppennyel, sem egyéb katonai ruhával (takaró) nem rendelkezik.”¹⁰⁰

Poth Károly azok közé a szerencsés katonák közé tartozott, akik a háborút élve fejezték be, s bár sokat szenvedtek, nélkülöztek a négy év alatt, mégis megerősödve, sok tapasztalattal gazdagodva, szilárd, kialakult jellemmel kezdték meg a békeéveket. Határozott egyéniségének alakulását a hozzátartozóinak írott levelek hangvételéből és tartalmának változásából követhetjük nyomon.

Takács Éva

96. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. SMMI. T. 82.425.149.

97. 1918. november 3-i levelét már a hadifogolytáborból írta édesanyjának. SMMI. T. 82.425.154.

98. Poth Károly levele Poth Ádámnénak. SMMI. T. 82.425.156.

99. Adatközlők: Virág Károly, Felsőmocsolád; Lieberné, születt Poth Eszter, Somogyaszaló.

100. SMMI. T. 82.439.1.

ÉVA TAKÁCS: FELDPSTBRIEFE AUS DEM ERSTEN WELTKRIEG

Im Jahre 1979 gelangten etwa dreihundert Feldpostbriefe in die historische Sammlung unseres Museums, woraus Károly Poth nahezu zweihundert Stücke seiner Mutter, seinen Geschwistern und Freunden geschickt hat, die übrigbleibenden Karten bekam er von der Familie und den Freunden.

Die beinahe vollzählig gebliebene Sammlung ist eine wertvolle zeithistorische Erinnerung. Aus dem Inhalt der Briefe, aus den abgeschrieben und nicht abgesehenen Zeilen entfaltet sich das Reife eines jungen Dorfknaben zum Mann, die mit Furcht belastete Epoche vor dem Krieg, das Leiden der für das am Leben-Bleiben von Tag uz Tag kämpfenden Soldaten, die immer grössere Kraftanstrengung der im Hinterland gebliebenen zur Bekämpfung der täglichen Sorgen, die erbitterte Opferübernahme der ohne Männerkraft gebliebenen Weiber für das Erhalten des Heimes, für die Linderung der Leiden des auf dem Schlachtfeld kämpfenden Sohnes und des nach Amerika emigrierten Gatten.

Neben den Kriegsbriefen gehören zur Sammlung einige Dokumente, die die Abkömmlinge uns zur Verfügung stellten, und mit ihrer Hilfe können wir

die spätere Gestaltung des Lebens von Károly Poth kennenlernen vermögen. Und mit Bezug auf die familiären und freundschaftlichen Beziehungen haben wir eine wertvolle mündliche Ergänzung und zeitgenössische Photographien von den auch heute noch lebenden Familienmitgliedern: vom Sohne des Károly Poth, von seiner jüngeren Schwester und dem Sohne seiner zweitjüngeren Schwester bekommen.

Der aus der Gemeinde Felsőmocsolád sich zum freiwilligen Militärdienst meldende Károly Poth schickte seine ersten Briefe aus der von Nyíregyháza 25 Km weit in die Richtung Nordosten liegende Gemeinde Demecser, wo er als Maurergehilfe, Militärarbeiter an der Bau des mit der Volkssprache „Krautfabrik“ genannten Werkes arbeitete. Es ist nicht gelungen genau festzustellen, ob wann er seinen Kriegsdienst begonnen hat, weil er seine zu unseren Diensten stehende erste Feldkarte seiner Mutter aus Demecser vom 6-ten Oktober 1915 datierte, aber Sándor Meskula, der gute Freund aus seinem Dorfe adressierte seinen Brief schon am 14-ten Juli desselben Jahres auch in dieses Dorf – das Gedächtnis der Angehörigen hütete aber dieses Datum schle-

chten Erinnerung nicht. Nach dem civilen Dienst wurde er im September 1916 zum Soldaten in die II-te Abteilung des Ungarischen Königlichen Streif- Detachement von Siebenbürgen assentiert. Nach einer zweimonatigen Ausbildung leistete er Frontdienst ganz bis zum in die Gefangenschaft Geraten, bis Ende Oktober 1918. Aus dem italienischen Gefangenenlager ist er zerfetzt, ausgehungert nach dreitägigem Fussgehen in sein Heimatdorf am 20-ste März 1919 angekommen. Während seiner beinahe fünf Jahre langen Abwesenheit bekam er Urlaub nur zweimal und einmal ein kurzes Abgeben.

Ausser seiner Mutter er einen fortwährenden Briefwechsel mit seinen Freunden, die meist aus seinem Dorfe waren. Er vergass auch seinen in Amerika lebenden Vater nicht, über dessen Los er sich mit der Hilfe seiner Mutter auf der Front fortwährend orientierte, aber es ist für die Achtung und Hangen an seinem Vater charakteristisch, dass er schon in den ersten Tagen seiner Gefangenschaft ihm einen Brief geschrieben hat, in dem er ihn davon überzeugen strebte, dass keine Not zu Hause ist. Für den familiären Briefwechsel ist im allgemeinen die endlose Liebe gegeneinander, Besorgnis und jenes unerhörte Taktgefühl charakteristisch, mit denen sie gegenseitig ihr Achtgeben von den eigenen Sorgen, Kummer ablenken streben.

Aus den Briefen der Freunde geht hervor, dass die wehrpflichtige Jugend des kleinen Dorfes bis zum letzten Mann assentiert wurde. Er bekam von einem beurlaubten Soldatenfreund schon im Oktober 1915 den folgenden erbitterten Brief: „... leer ist das Dorf, abends kann man niemanden im Dorfe treffen, nur wir beide tappen mit dem Freund János herum...“ Auf den erweiterten Frontlinien kämpften sie zerstreut, und es ist nur selten vorgekommen, dass die Jungen aus einem Dorf sich treffen konnten. Auf dem Wege des fortwährenden Briefwechsels lernten sie viel voneinander, denn es ist auf den Antwortbriefen festzustellen, dass die jungen Soldaten Räte von den älteren und schon längere Zeit Soldatendienst leistenden Freunden über das Ertragen und Überleben des Krieges nötigen wichtigsten Wissenswerten bat und bekamen.

Das Analysieren des Stils der Briefe verdient ein besonderes Achtgeben, und auch in sich mit Lehren dient es. Es ist jene mächtige Veränderung erkennbar, welche zu den ersten ungetreten, aus den in der Schule erlernten Korrespondenzformulen stehenden Zeilen des aus dem Elternhaus zuerst weggekommenen Jungen bis zum entschiedenen, wesenhaften, aber zugleich grosse Liebe und Intelligenz stahlenden Brief des auf den Fronten gehärteten, viele Lebenserfahrungen gesammelten Mannes führte. Die Abfassung, das ineinander Knüpfen der Sätze spiegelt wohl das Gemeingefühl, die Stimmung, oft die Erbitterung, das Heimweh, die Besorgnis um ihre Geliebten, aber auch seine Erziehung, ihr für die Dinge des Lebens sich offenbarendes Interesse, Bewertung. Eine der interessantesten, im Stil schönsten Stücke ist jener Brief, welchen der Grossvater István Lucz seinem des Krieges müde gewordenen, von Zeit zu Zeit seine Geduld verlorenen, aber einen harten Charakter bezeugenden Enkel sendete. Es ist wert einige Zeilen des Briefes zitieren: „Mein lieber Enkel Károly, deine an mich gerichteten Zeilen habe ich erhalten, vielen Dank dafür, mein lieber Enkel, dass Du dich an deine alten Grosseltern erinnert hast. Wir denken sehr viel über dich nach, sind um dich besorgt... Ich bitte dich dir darauf, gib acht auf dich selbst, den Vorgesetzten sei gehorsam (die Unterstreichung ist von dem Schreiber des Briefes), aber sei tapfer, denn die Heimat braucht heutzutage Helden. Über deine Mutter kann ich soviel schreiben, dass sie gesund ist, hat keine Not, auch weinen tut sie nicht mehr, hat sich in dein Los gefügt... auch deine Grossmutter lässt dich grüssen und küsst, ich bleibe dein dich liebender Grossvater, István Lucz.“

Die Briefesammlung schliesst uns die alltäglichen Sorgen der im ersten Weltkrieg kämpfenden gemeinen Soldaten und ihrer Angehörigen, jene unbeholfene Ausforderung, die die das Wesentliche der Dinge nur selten durchblickenden, dem militärischen Drill gehorchen gezwungenen Leute ertragen genötigt sein müssen. Sie bringt die politische, militärische und gesellschaftliche Geschichte des Weltkrieges in Lebensnähe.

Эва Такач: ПОЛЕВЫЕ ПИСЬМА ИЗ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В 1979 году примерно 300 полевых писем из первой мировой войны попало в историческое собрание нашего музея. 200 из этих писем послал Карой Тот матери, братьям и друзьям, а другие открытки он получил от семьи и от друзей. Собрание сохранившееся почти полностью является ценной памятью истории эпохи. Из содержания писем, из строчек написанных и не написанных вырисовывается как возрастает молодой деревенский мальчик в мужчину, вырисовывается период, претворяемый страхом войны, страдание солдат борющихся изо дня в день, чтобы они остались в живых, всё большее и большее усилие тех, кто остался в тылу для преодоления повседневных забот, отчаявшееся взятие на себя жертвы у женщин, остающихся без мужской силы, чтобы они сохранили домашний очаг и чтобы они облегчили страдание мальчика, борющегося на поле боя и мужа, эмигрировавшего в Америку.

Вместе с письмами с фронта входит в состав собрания несколько документов, которые предоставили в наше распоряжение потомки, и мы узнаём с их помощью, как сложилась позже жизнь Кароя Пота.

А относительно семейных и дружеских отношений мы получили ценное устное дополнение от живущих и теперь членов семьи: от сына Кароя Пота, от младшей его сестры и от сына его второй младшей сестры. Карой Пот, поступивший добровольно на военную службу, из Фельшмочолада, посылал первые письма из села Демечер, расположенного в 25-и километрах от Ниредьхазы, к северо-востоку, где он работал помощником каменщика, военным рабочим на стройке завода, названного языком народа «капустная фабрика».

Нам не удалось определить точно, когда он начал военную службу, потому что он ставил дату на лагерной открытке, входящей в переписку в нашем распоряжении, 6-ого октября 1915 года, посланной из Демечера матери, но Шандор Мешула, приятель из деревни, послал письмо в эту же деревню 14-ого июля же года — а родственники не запомнили эту дату, с которой связаны неприятные воспоминания. После «гражданской» службы в сентябре 1916 года его взяли в армию, во второй отряд Венгерской Королевской Трансильванской совершающей набеги команды. После двухмесячной подготовки он нёс службу в строю до самого плена, до конца октября 1918 года.

Из итальянского лагеря для военнопленных он пришёл в родную деревню обессиленным и изголодавшимся после трёхдневной ходьбы, 20-ого марта 1919 года.

За отсутствие почти пяти лет он получал отпуск лишь два и раз короткий уход.

Он вёл постоянную переписку кроме матери со своими друзьями, большинство из них жило в той же деревне. Он не забывал об отце тоже, жившем в Америке, о судьбе которого он регулярно получал сведения через посредство матери, но он так уважал отца и был привязанным к нему, что в первые дни плена он написал ему письмо, в котором он старался убедить отца о том, что «дома всё в порядке». Для семейной переписки вообще характерна большая любовь друг к другу, бес-

покойство и чрезвычайный такт, с помощью которого они стараются взаимно отвлечь внимание друг друга от своих забот, печали.

Из писем друзей вырисовывается, что молодёжь призывного возраста маленькой деревни до последнего чепека взяли в армию.

От друга, которому предоставили отпуск, он получил уже в октябре 1915 года вот такое горькое письмо по тону: «... деревня пустая, нельзя встретиться вечером ни с кем, мы только вдвоём спотыкаемся вместе с другом Яношем...»

Они боролись рассеивая на пространной линии фронта, и молодые люди из деревни могли встречаться очень редко на фронтах.

Благодаря постоянной переписке они многому научились друг у друга, из писем, написанных в ответ можно определить, что молодые солдаты просили и получили самые важные советы от старших и проходивших военную службу больше времени друзей, чтобы выдержать и пережить войну.

Анализ стиля писем заслуживает внимания, и служит выводом сам по себе. Можно наблюдать изменение, которое произошло в первых неуверенных строчках, состоящих из формул писем, выученных в школе, мальчика впервые попавшего далеко от родного дома и которое привело к письму решительному, стремящемуся к сущности, и которое в то же время светится большой любовью и интеллигентией, написанному человеком закалённым на фронтах и приобретённым много жизненного опыта.

Составление, сочетание предложений хорошо отражает минутное самочувствие, настроение, часто отчаяние, тоску по родине, беспокойство за любимых, воспитание, интерес, проявляющийся к делам жизни и суждение автора письма. Одно из самых интересных, самых красивых по стилю писем собрания, которое послал дедушка, Иштван Луц внуку, утомлённому от войны, иногда теряющему терпение.

Стоит цитировать несколько строчек письма: «Дорогой мой сын, Карой, строчки написанные ко мне я получил, большое спасибо, дорогой мой сын, что ты вспоминал о старых родителях. Мы думаем о тебе очень много, боимся за тебя... Прошу тебя только, чтобы ты берег себя, *послушайся твоего начальника*, (подчёркивание автора письма), но будь храбрым, потому что родина сегодня нуждается в героях. О матери я могу писать, что она здорова, всё в порядке, она теперь уже не плачет, примиряется с твоей судьбой... приветствует и целует тебя и твоя старая бабушка, любящий тебя старый дедушка. Иштван Луц.»

Собрание писем раскрывает перед нами повседневные заботы рядовых солдат, борющихся в первой мировой войне и родственников, беспомощную полную зависимость, которую должны потерпеть люди, которые редко осознают суть дела, и которым приходится послушаться военной дисциплины.

Оно приближает к жизни политическую, военную и общественную историю мировой войны.

ÉVA TAKÁCS: TENDARAJ LETEROJ EL LA UNUA MONDMILITO

En 1979 kvazaŭ tricent tendaraj leteroj el la unua mondmilito eniris la historian kolektaĵon de nia muzeo, el kiuj preskaŭ ducent estas skribitaj de Károly Poth al la patrino, gefratoj kaj amikoj, la ceterajn poŝtkartojn li ricevis de la familio kaj de la amikoj.

La preskaŭ senmanka restinta kolektaĵo estas valora historia memoraĵo de la epoko. El la enhavo, el la skribitaj kaj ne skribitaj vicoj prezentigas la virmaturo de juna vilaĝa knabo, la timŝarĝita militepoko, la suferoj de soldatoj luktantaj ĉiutage por resti vivaj, la ĉiam pli grandaj fortostreĉoj venki la ĉiutagajn zorgojn en la lando malantaŭ la fronto, por gardi la hejmon kaj mildigi la suferojn de la filo luktanta sur la batalejo, de la edzo elmigranta al Ameriko, la senesperigintan oferemon de la edzinoj restintaj sen viroj.

Krom la militaj leteroj apartenas al la kolektaĵo ankoraŭ kelkaj dokumentoj transdonitaj al nia dispoŝo far la posteuloj de Károly Poth. El ili ni povas ekkoni la postan formigon de lia vivo. Pri la familiaj kaj amikaj kontaktoj ni ricevis valorajn perbuŝajn kompletigojn kaj sia-tempajn fotografiojn de la familianoj ankaŭ nun vivantaj: de la filo de Károly Poth, de lia pli juna fratino kaj de la filo de lia pli maljuna fratino.

Károly Poth aliĝinta al volontula soldatservo el vilaĝo Felsőmocsolád, sendis siajn unuajn leterojn el la vilaĝo Demecser situanta 25 kilometrojn nord-oriente de Nyíregyháza, kiel li laboris kiel helpanto de masonistoj, kiel milita laboristo ĉe la konstruado de uzino nomata de la popolo „brasikfabriko”. Ne eblis precize difini la komencon de lia militservo, ĉar la unuan tendaran karton de la kolektaĵo staranta je nia dispoŝo li skribis la 6-an de oktobro 1915 el Demecser al la patrino, sed la samvilaĝa amiko Sándor Meskula adresis sian leteron al tiu vilaĝo jam la 14-an de julio en la sama jaro — kaj la memoro de la parencoj ne konservis ĉi tiun malbonmemoran daton. Post la „civitana” servo li estis soldatigita septembre de 1916 en la II-a taĉmento de la Hungara Reĝa Transilvania Patrolo Regimento. Post dumonata trejnado li plenumis frontservon tute ĝis la kaptiĝo, ĝis la fino de oktobro 1918. El la itala kaptitejo post tritaga piedmarŝado li alvenis ĉifoniĝinta, malsatiĝinta la 20-an de marto 1919 en sia naskiĝvilaĝo. Dum la preskaŭ kvinjara foresto li ricevis entute du fojojn feriojn kaj unufoje mallongan forpermeson.

Krom la patrino li regule korespondis kun la amikoj, el kiuj la plimulto estis samvilaĝaj junuloj. Li ne forgesis ankaŭ pri la patro vivanta en Ameriko, pri kies sorto per la perado de patrino li regule informiĝis ankaŭ en la fronto, sed bone karakterizas lian estimon kaj kroĉigon al la patro, ke dum la unuaj tagoj de la kaptiĝo li skribas jam leteron al li, en kiu strebas konvinki

lin, „hejme ne estas problemoj”. La familian korespondadon cetere karakterizas la senlima amo kaj zorgo unu al la alia kaj la ekstrema diskreto, per kiu ili reciproke klopodas de siaj propraj zorgoj, ĉagrenoj forturni la atenton unu de la alia.

El la leteroj de la amikoj rimarkeblas, ke la soldataĝa junularo de la vilaĝeto estis soldatigita ĝis la lasta homo. Li ricevas jam oktobro 1915 de sia feriiĝinta soldatamiko jene amartonan leteron: „... malplenas la vilaĝo ne eblas iun renkonti vespere en la vilaĝo nur ni du stumb-ladas kun amiko János...”. Ili batalis dise en la longa frontlinio, kaj okazis nur malofte, ke la samvilaĝaj junuloj povis renkontiĝi ĉe la frontoj. Ili lernis multe unu de la alia per la regula korespondado, ja estas spertebla ankaŭ el la respondleteroj, ke la junaj soldatknaboj petis kaj ricevis konsilojn pri la plej gravaj sciindaĵoj necesaj elteni kaj transvivi la militon, de la pli maljunaj kaj jam pli longe servantaj amikoj.

La analizado de la stilo de leteroj meritas apartan atenton kaj certigas valorajn instruojn. Estas observebla la grandega ŝanĝo, kiu kondukis de la unuaj malfortaj, el la leterformuloj, lernitaj en la lernejo, konsistantaj vicoj de la junulo foriĝinta de la gepatra domo la unuan fojon ĝis la energiaj, esencokaptaj, tamen samtempe grandan amon kaj inteligentecon radiantaj leteroj de viro konceptado, la kun ligo de la frazoj bone spegulas la momentan humoron, animstaton de la skribinto, ofte lian senesperigon, hejmsopiron, ĉagrenon pro siaj proksimumoj, sed ankaŭ lian edukitecon, interesiĝon pri la aferoj de la vivo, taksadon. Unu el la plej interesaj, stile plej bela peco de la kolektaĵo estas tiu letero, kiun la avo, István Lucz sendis al la nepo laciĝinta pro la milito, perdinta foje-foje la paciencon, tamen energikarakterata. Valoras citi kelkajn vicojn el la letero: „Kara filo Károly mi ricevis viajn vicojn skribitajn al mi, mi tre dankas kara mia filo ke vi rememoris pri viaj maljunaj gepatroj. Ni pensadas pri vi tre multe, ni havas zorgojn pri vi... Mi petas vin nur pri tio ke vi gardu gardu vin, obeu al via superulo (substreko de la leterskribinto), sed estu kuraĝa ĉar la patrolando nuntempe bezonas heroojn. Pri via kara patrino mi povas skribi nur tiom, ke ili estas sanaj, ili ne havas malbonon kaj ŝi jam ne plorplendas, ŝi alkiutimiĝis al via sorto... salutas kaj kisas vin ankaŭ la maljuna patrino mi restas vin amanta maljuna patro István Lucz”.

La leterkolektaĵo prezentas al ni la ĉiutagajn zorgojn de la soldatoj batalantaj en la unua mondmilito kaj tiujn de iliaj proksimumoj, tiun senpovan elliveritecon, kiun devas suferi homoj ne vidantaj la esencon de la aferoj, devigataj obei al la soldata disciplino. Ĝi portas al vivanta proksimo la politikan, militan kaj socian historion de la mondmilito.